

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

gen van verbanden tussen heden en verleden, wel door het bewerken van weerstanden en het leveren van een strijd binnen het overdracht-tegenoverdrachtveld. Soms verdedigt de analyticus zich tegen angsten die worden opgeroepen in dit veld door een mythe over de geschiedenis van de patiënt te construeren.

Het hoofdstuk over de klinische manifestaties van de doodsdrijf is interessant. Na een overzicht van de literatuur illustreert hij met klinisch materiaal de dynamiek van afgunst: het bederven en devalueren van het object; het uitvegen van verschillen, het onbruikbaar maken, kwellen en tot wanhoop drijven van het object. Door projectie van afgunst wordt het object in een halflevende toestand gehouden: niet echt levend en nog niet dood, verlamd en beheerst, terwijl het subject triomfeert. De tirannieke controle van het object komt in negatieve therapeutische reacties duidelijk tot uiting.

Wanneer de analyticus duidingen formuleert in termen van relaties tussen delen van het zelf, wijst dit op een verdediging vanwege de analyticus, die in zijn interpretaties de bedreigende fantasieën in de overdracht niet scherp genoeg duidt. Feldman staat ook stil bij de triviale uitspraak waarmee patiënten hun sessie beginnen: 'I was thinking...'. Hij moet denken aan het begin van een sprookje ('Er was eens...'). Deze beginzin wijst op een verdediging tegen angsten over de ontmoeting met de analyticus die als een bedreigende primitieve figuur uit de vroegste kinderjaren wordt beleefd (zoals claustrofobe angsten: de analyticus die opsluit en vasthoudt). Een apart hoofdstuk is gewijd aan meegaandheid ('compliance') wat volgens Feldman een hardnekkige narcistische weerstand is.

De twee laatste hoofdstukken doen recht aan de titel van het boek. Bion benadrukte al het verdragen van onzekerheid in de analytische situatie. Echter sommige patiënten creëren twijfel door via projectieve identificatie hun eigen onzekerheid in de analyticus te deponeren en zodoende te verhinderen dat de analyticus helder nadenkt. Vanuit

hevige afgunst vallen ze het denken van de analyticus aan. Soms wordt de patiënt beheerst door interne objecten die voortdurend twijfel zaaien. De analyticus moet over voldoende zelfvertrouwen beschikken om deze in hem geprojecteerde onzekerheid te kunnen verdragen voor de uitoefening van het analytische werk. Het kan hierbij een hulp zijn voor de analyticus zich niet vast te klampen aan één overtuiging maar vooral vloeïendheid, beweging en flexibiliteit toe te laten. De analyticus dient onderscheid te kunnen maken tussen een geselecteerd feit en een overwaardig denkbeeld. Na een duiding moet hij nagaan wat de patiënt ermee doet, hoe hij of zij erop reageert, of er al dan niet psychische beweging ontstaat. De gevalsbeschrijvingen zijn grondig uitgewerkt maar soms langdradig en complex. Enige vertrouwdheid met het kleiniaanse denken is nodig om de analytische situatie en de interventies te begrijpen. We zien vooral een verfijnde analyticus aan het werk die diep nadenkt over de techniek van de interpretatie.

Psychopathologie van de misdaad

Bespreking van

Frédéric Declercq (red.) (2008). *Seksuele, geweld- en levensdelicten — Psychopathologie van daders*. Leuven/Voorburg: Acco. ISBN 978 90 334 6859 9, 320 pp., €32,-

MARK KINET

Zoals bekend speelt trauma in de psychopathologie van veel psychiatrische patiënten een belangrijke rol (vgl. Thys & Vermote 1995). Met de dader(s) komen psychoanalytici en andere hulpverleners echter niet vaak in aanraking. De publicatie van *Seksuele, geweld- en levensdelicten — Psychopathologie van daders*, onder redactie van Frédéric

Declercq, doctor in de psychologie, psychoanalyticus en gerechtsdeskundige (UGent) mag dan ook uitzonderlijk en relevant heten. Hij had bovendien al een boek op zijn naam staan waarin hij op klinisch pertinente wijze de 'late' Lacan in het Nederlandse taalgebied introduceerde (2000).

Het boek bestaat uit twee delen: het eerste en langste zal psychoanalytisch therapeuten het meest interesseren en behandelt daderprofielen. Het tweede bespreekt de werkzaamheden van artsen, psychologen en maatschappelijk werkers in het Belgische gevangeniswezen. Over het laatste slechts dit. Het is een triest feit dat hier in deze tot voor kort middeleeuwse toestanden golden. Slechts sinds een tweetal decennia doet zich enige inhaalbeweging voor. Desalniettemin blijft de achterstand (bijvoorbeeld in vergelijking met Nederland) schrijnend. De meeste psychiatrische patiënten zitten gewoon tussen andere gedetineerden. Ze blijven grotendeels verstoken van adequate behandeling en van de nodige kwantitatieve en kwalitatieve deskundigheden.

In het eerste deel verzorgt Declercq zelf een aantal bijdragen over het seksueel misbruik van kinderen en seksueel geweld ten aanzien van vrouwen. Dan stelt hij (op zeer verhelderende wijze) het onderscheid tussen 'predatorisch' en affectief geweld aan de orde. Als voorbeeld geeft hij de kat. Ze kan (zoals elk roofdier) *koudbloedig* haar prooi besluipen of — in het nauw gedreven en *warmbloedig* — haar klauwen uitslaan. Ook wijdt hij een kritische bespreking aan forensisch psychologische controversen, zoals de (authentieke vs. gesimuleerde) amnesie bij daders en (de betrouwbaarheid van) het geheugen van slachtoffers en getuigen. Andere contribuanten sluiten af met interessante hoofdstukken over psychopathie, jeugddelinquentie en het verband tussen psychose en criminaliteit.

Declercq bespreekt grondig de ontstaansgronden, motieven en de dynamiek van gewelddaden en de persoonlijkheidsstructuren van daders. Het eerste onderscheid dat wordt uitgewerkt is dat tussen extra-

familiaal en incestueus kindermisbruik. Bij het eerste gaat het om perverse en psychopathische daders. Hier wordt nader onderscheiden tussen de pervers als 'advocaat van zijn genot' en de psychopaat als 'advocaat van zijn persoon' (p. 20 e.v.). Dan volgt een gedetailleerde analyse van hun differentieële diagnose: verleiding versus verlokking en geweld, hechting versus onthechting, splitsing tussen het perverse scenario en 'intacte' zones van psychisch-moreel functioneren versus de 'impression management' en 'mask of sanity' (p. 29) die de psychopaten kenmerken en waardoor ze zelfs kunnen uitblinken in schijnbare deugdzzaamheid. De laatste zijn dan niet alleen seksuele, maar doorgaans (door hun versatilititeit) 'mixed offenders' (p. 25, met excuus voor het onvertaalde Engels dat binnen de forensisch psychologische literatuur nu eenmaal overheerst). Incestueus kindermisbruik blijkt een heel ander gegeven zowel qua *modus operandi* als qua psychopathologie van de dader. Typische partnerrelatie- en gezinsconstellaties worden beschreven, met een bewonderde vader, een afhankelijk-onderdanige vrouw, loochening en behalve (en in contrast met) grensoverschrijdend gedrag uitgesproken conventionaliteit en relatief behoud van diverse andere waarden en normen. In een overzichtelijke tabel worden perversie, psychopathie en incest mooi van elkaar onderscheiden.

In de volgende drie hoofdstukken wordt eerst seksueel geweld ten aanzien van vrouwen geanalyseerd. Verschillende types van verkrachter passeren de revue, in een spectrum gaande van 'date rape' naar de sadistische verkrachting. Aan de ene kant is de agressie *instrumenteel*, aan de andere *preferentieel*. Bijzondere aandacht gaat naar geweld in het kader van een psychose. Het sadisme richt zich dan niet zozeer op de persoon maar op het lichaam (c.q. de erogene zones). De geweldpleging is een poging seksuele onlust te temperen in plaats van lust te verhogen, het delict ontstaat als het ware *ex nihilo*, deviante fantasieën zijn ego-

dystoon, de dader *wil* in zekere zin gevangen (geholpen) worden.

Het uitgewerkte onderscheid tussen warmbloedig en koudbloedig geweld wordt overtuigend gedocumenteerd. Ten slotte worden persoonlijkheidsstructuren en vormen van dynamiek aan deze vormen van geweld(pleging) gerelateerd. Partnergeweld bij het borderline-dysfore type of bij het dwangneurotisch-overgecontroleerde type heeft dan een heel ander 'cachet' dan geweld en moord in het kader van een psychopathische dynamiek. Het eerste heeft vaak te maken met het tenietdoen van een dreigende breuk in een veelal symbiotische relatie, terwijl het andere louter is ingegeven door het willen bereiken van een of ander (narcistisch, seksueel, financieel e.a.) gewin of genot. Ook hier zorgt een overzichtelijke tabel voor een elegante differentiaaldiagnose. Declercq schetst een herkenbaar portret van de psychopaat dat hij stoffeert met allerlei psychofysiologische data over hun (gebrek aan) *arousal*. Bij geweldpleging beleven zij slechts vreugde, geluk of opwinding. Doelgerichte controle of vernietiging van aversieve stimuli is wat nagestreefd wordt en het delict gaat gepaard met een verhoogd, eerder dan een verlaagd bewustzijn. Zij *kennen* wel gevoels, maar louter cognitief: 'They know the words, but not the music' (p. 103). Astrid Boelaert werkt iets verderop deze psychopathie (ook test)psychologisch uit, waarbij er onder andere aan wordt herinnerd dat de meeste psychopaten niet de gevangenis, maar (bv.) het bedrijfsleven bevolken (vgl. 'snakes in suits', p. 148). Af en toe weten dergelijke psychopaten de geestelijke gezondheidszorg binnen te glippen met het oog op een of ander gewin. Dit boek draagt er dan zeker toe bij hun vriendelijke en opportunistische gladheid te (helpen) voorzien.

Ten slotte vermeld ik nog de kritische beschouwingen die Declercq wijdt aan het geheugen van daders en slachtoffers. Daders ageren vaak automatisch of *mindless*. Bij 'passage à l'acte' (als niet-talige doorbraak van het Reële c.q. het ongementaliseerde van acting-out te onderscheiden) is het individu als bewust oordelende instantie afwezig. Amnesie kan dan een exponent zijn van emotionele *arousal*. Vergeten inhouden zijn 'available' maar niet 'accessible' (p. 121). Anderzijds blijkt bijvoorbeeld dat 'slachtoffers' zich van traumatische gebeurtenissen tachtig procent accuraat herinneren. De overige twintig procent gaat om perifere details. Onderzoek toont aan dat extreme gebeurtenissen beter worden onthouden dan neutrale of positieve. Ook Freud sprak bij trauma al van *hypermnesie* tegenover *amnesie*. Herinneringen zijn nauwkeuriger naarmate het trauma ernstiger was. Er is wel 'tunnel vision' en 'boundary restriction' (p. 131), gevolg van een zekere 'weapon focus': het 'wapen' is kritisch aversief en trekt de aandacht naar zich toe (p. 133).

Volgens Leopold Szondi 'regiert Kain die Welt' en in het Oedipusverhaal is moord de duistere keerzijde van de incest. In onze dromen en fantasieën zijn we dan ook allemaal potentiële delinquenten. Voor psychoanalytici die soms huiveren van al te (half) zachte ontwikkelingen binnen hun wetenschap is dit boek dan ook een aanrader die aan een mogelijke doorbraak van dergelijke misdadige elementen herinnert.

Literatuur

- DECLERCQ, F. (2000). *Het reële bij Lacan — Over de pulsie en de finaliteit van de analytische kuur*. Gent: Idesça.
- THYS, M. & VERMOTE, R. (1995). *Trauma en taboe — Psychoanalytische beschouwingen over incest*. Leuven/Apeldoorn: Garant.